

QORAQALPOĞOSTON IQTISODIYOTIDA KICHIK BIZNESNING ROLI

Tóreshov Maxmud Keńesbay uli
Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti
ORCID: 0009-0008-3958-2446

Annatsiya: Ushbu maqolaning maqsadi kichik biznesning Qoraqalpoğiston milliy iqtisodiyotidagi rolini aniqlashdir. Ushbu maqsadni hal qilish uchun 2015-2022 yillar uchun statistik ma'lumotlardan foydalanildi. maqolada rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning milliy iqtisodiyotlari uchun kichik biznesning roli ko'rsatilgan, bandlik, makroiqtisodiy ko'rsatkichlardagi kichik biznesning tuzilishi, byudjet va byudjetdan tashqari jamg'armalarni to'ldirishda kichik biznesning hissasi kabi xususiyatlar bo'yicha qiyosiy tahlil o'tkazildi. Qoraqalpoğistonda kichik tadbirkorlik bo'yicha statistik ma'lumotlarni taqqoslash muammolari ko'rsatilgan. Maqolaning o'ziga xos xususiyati o'z-o'zini ish bilan ta'minlashni Qoraqalpoğistondagi kichik biznesning tarkibiy elementi sifatida ko'rib chiqishdir.

Kalit sozlar: kichik tadbirkorlik, o'z-o'zini ish bilan ta'minlash, kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi o'rni, kichik biznesda bandlik, Qoraqalpoğistonda kichik biznesning tuzilishi, kichik biznesga soliq solish, kichik biznesning byudjetdan tashqari fondlarga tushumlari.

РОЛЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ЭКОНОМИКЕ КАРАКАЛПАКСТАНА

Торешов Махмуд Кенесбай углы
Каракалпакский Государственный Университет

Аннотация: Цель этой статьи-определить роль малого бизнеса в национальной экономике Каракалпакии. Для решения этой задачи были использованы статистические данные за 2015-2022 годы. В статье показана роль малого бизнеса для национальных экономик развитых и развивающихся стран, проведен сравнительный анализ по таким характеристикам, как занятость, структура малого бизнеса по макроэкономическим показателям, вклад малого бизнеса в пополнение бюджета и внебюджетных фондов.

Показаны проблемы сравнения статистических данных по малому предпринимательству в Каракалпакстане. Особенностью статьи является рассмотрение самозанятости как структурного элемента малого бизнеса в Каракалпакстане.

Ключевые слова: малое предпринимательство, самозанятость, роль малого бизнеса в национальной экономике, занятость в малом бизнесе, структура малого бизнеса в Каракалпакстане, налогообложение малого бизнеса, поступления малого бизнеса во внебюджетные фонды.

THE ROLE OF SMALL BUSINESS IN THE ECONOMY OF KARAKALPAKSTAN

Toreshov Makhmud Kenesbay ugli
Karakalpak State University

Abstract: *The purpose of this article is to determine the role of small business in the national economy of Karakalpakstan. Statistical data for 2015-2022 were used to solve this problem. The article shows the role of small business for the national economies of developed and developing countries, a comparative analysis is carried out on such characteristics as employment, the structure of small business according to macroeconomic indicators, the contribution of small business to the replenishment of the budget and extra-budgetary funds. The problems of comparing statistical data on small business in Karakalpakstan are shown. A special feature of the article is the consideration of self-employment as a structural element of small business in Karakalpakstan.*

Keywords: *small business, self-employment, the role of small business in the national economy, employment in small business, the structure of small business in Karakalpakstan, taxation of small business, small business receipts to off-budget funds.*

Kirish.

Kichik biznes bozor iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismidir. Sanoati rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yalpi ichki mahsulotning 60% gacha kichik biznes tomonidan ta'minlanadi. Rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes korxonalari umumiy sonining taxminan 50 foizini tashkil qiladi. Qoraqalpog'istonda kichik biznesni har tomonlama rivojlantirishning ob'ektiv zarurati aniq haqiqatdir, bu ko'p jihatdan Toshkent shahri, Samarkand va Andijon viloyotlaridan bir qator kichik biznesdan orqada qolmoqda. Kichik va o'rta korxonalarining ulushi qanchalik katta bo'lsa, mamlakat iqtisodiyoti shunchalik rivojlangan deb hisoblanadi. Kichik va o'rta biznesning kuchli sektorini yaratish mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligining kalitlaridan biridir.

Kichik biznes bugungi kunda eng keng tarqalgan. Kichik va o'rta biznesning samarali rivojlanishi ushbu segmentning iqtisodiy o'zgarishlarga moslashuvchanligi va yuqori moslashuvchanligi natijasida muvozanatli bozor sharoitlarini shakllantirishga yordam beradi. Kichik biznes sektori iqtisodiyotning raqobat muhitini ta'minlaydigan zamonaviy bozor infratuzilmasining asosidir. Tadbirkorlik ijtimoiy munosabatlarning namoyon bo'lishining o'ziga xos shakllaridan biri sifatida jamiyatning moddiy va ma'naviy salohiyatini oshirishga yordam beradi, har bir shaxsning qobiliyatlari va iste'dodlarini amaliy amalga oshirish uchun qulay zamin yaratadi.

Adabiyotlar sharhi.

Gvozdiyevaning (2020) tadqiqot natijalariga kora g'arbiy va mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda kontseptsiyani talqin qilish "kichik va o'rta biznes" biroz farq qiladi, ammo umumiyini ajratib ko'rsatish mumkin. Shunday qilib, turli mamlakatlardagi kichik va o'rta biznes deganda qonun hujjatlarida ma'lum mezonlar asosida faoliyati foyda olish bilan bog'liq bo'lgan kichik va o'rta biznes sub'ektlariga tayinlangan xo'jalik yurituvchi subyektlar (tijorat tashkilotlari - yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar - jismoniy shaxslar) majmui tushunturgan.

Mazur va Plaxovlar (2015) firmalar kichik biznes sub'ektlariga tegishli bo'lgan mezonlar quyidagilardan iborat dep korsatip bergan:

- kompaniyaning daromadlari-tovarlar, ishlar yoki xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar (QQSni hisobga olmaganda);
- xodimlar soni 100-50 kishidan oshmaydi;
- ta'sischi tarkibi;

- yuridik shaxslarning ustav kapitalidagi ulushi cheklangan.

Birinchi ikkita mezon yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan kichik biznes deb hisoblanishi uchun qondirilishi kerak. Kichik korxonalar mikro korxonalar, o'z-o'zini ish bilan ta'minlaydigan fuqarolar ham kiradi. 2020 yil 1 iyuldan boshlab, o'z-o'zini ish bilan band bo'lganlar mamlakatimizning barcha mintaqalarida professional daromad solig'i to'lovchilari bo'lishlari mumkin. O'z-o'zini ish bilan band bo'lganlarni ijtimoiy himoya qilish mamlakatda amaldagi mehnat qonunchiligiga rioya qilish va ijtimoiy kafolatlar berish orqali amalga oshiriladi (Mazur va Plaxovlar, 2015).

Shuni ta'kidlash kerakki, xorijiy manbalarda "yakka tartibdagi tadbirkor" va "xususiy tadbirkor" atamaları ko'pincha aralashtiriladi va ular o'rtasida aniq chiziq chizilmaydi. Biroq, ko'p hollarda, dastlabki bosqichda juda ko'p mustaqil ish olib borilsa ham, biznesdan daromad oladigan tadbirkorni tushunish taklif etiladi o'z - o'zini ish bilan band bo'lganlar-boshqa ishchilarni yollashni rejalashtirmagan kishi o'zi ishlaydi, bitta doimiy ish beruvchi bilan shartnoma imzolamaydi.

Nestrenko va Protasovalar (2021) bozor iqtisodiyoti bo'lgan mamlakatlarda kichik biznes iqtisodiy o'sish sur'ati va YaIM tarkibiga bevosita ta'sir qiladi, bozorni tovarlar va xizmatlar bilan to'ldiradi, yirik korxonalar to'ldira olmaydigan iqtisodiy bo'shliqlarni to'ldiradi. Bundan tashqari, kichik biznesni samarali rivojlantirish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, yangi ish o'rinlari yaratish, aholining turmush darajasini oshirish kabi muhim vazifalarni hal etishga imkon beradi. O'z biznesida g'ayratli va tashabbuskor fuqarolar o'zlarining qobiliyatlari va salohiyatlarini namoyon etib, o'rta sinf ulushini oshirib, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning o'sishini ta'minlaydilar.

Bunga mamlakatda kichik biznesni rivojlantirishdan kelib chiqadigan makroiqtisodiyot darajasidagi quyidagi ijobiy ta'sirlar yordam beradi:

- 1) mamlakatda bandlik darajasini oshirishga yordam beradi;
- 2) eksport salohiyatini oshirish;
- 3) davlat bilvosita davlat ustuvorliklari toifasiga kiritilishi mumkin bo'lmagan faoliyat yo'nalishlarini rivojlantirishi mumkin;
- 4) kichik biznes korxonalarini yirik korxonalar uchun xom ashyo va butlovchi qismlarning asosiy etkazib beruvchilari sifatida harakat qilishlari mumkin;
- 5) ko'p sonli kichik korxonalarining mavjudligi davlatdagi raqobat muhitini yaxshilaydi, bu esa oxir-oqibat taklif etilayotgan tovarlarning sifati va narxlarning o'rtacha darajasiga ta'sir qiladi degan fikirni olga surgan (Nestrenko va Protasovalar, 2021).

Tadqiqot metodologiyasi.

Ilmiy tadqiqotimiz davomida Qoraqalpog'iston moliyasining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rni va uning ahamiyati, kichik biznes tashkilotlarning vazifalari, ishlab tartibi va ularni tashkil etishning fundamental asoslari, ularning me'yoriy-huquqiy jihatlari qiyosiy tahlillar asosida ochib berishga harakat qilindi. Qoraqalpog'istonda kichik biznesni tashkil qilishda xorij tajribalari va xorijiy olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari analitik tahlil usullaridan foydalangan holda yoritib berildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bozor sharoitidagi o'zgarishlarga tezkor javob beradigan kichik tadbirkorlik bozor iqtisodiyotiga zarur moslashuvchanlikni beradi. Kichik biznesning bu xususiyati zamonaviy sharoitda iste'molchilar talabini tez individuallashtirish va farqlash tufayli alohida ahamiyat kasb etadi, ilmiy-texnik taraqqiyotning tezlashishi, ishlab chiqarilayotgan tovarlar va xizmatlar nomenklaturasining o'sishi. Bundan tashqari, kichik biznes aholining katta moliyaviy va ishlab chiqarish resurslarini (shu jumladan mehnat va xom ashyo) safarbar qiladi, ular yo'qligida foydalanilmaydi.

Ishchilar soni kam bo'lgan korxonalar va o'z-o'zini ish bilan ta'minlaydigan fuqarolar mintaqaning iqtisodiy tizimining moslashuvchanligi va barqarorligini ta'minlaydi, uni aniq iste'molchilar ehtiyojlariga yaqinlashtiradi va shu bilan birga muhim ijtimoiy rol o'ynaydi, ish bilan ta'minlaydi va aholining katta qismi uchun daromad manbalarini ta'minlaydi.

Masalan Rossiya Federatsiyasida tijorat tashkilotlarining 95 % kichik va o'rta biznes sub'ektlari hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, yirik korxonalar uchun barcha iqtisodiy bo'shliqlarni to'ldirish va bozorning tovarlar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini to'liq qondirish qiyin, shuning uchun kichik biznes bu rolni o'z zimmasiga oladi va shu bilan iqtisodiy o'sish sur'ati va YaIM tarkibiga bevosita ta'sir qiladi.

Kichik va o'rta biznes rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi. Xitoyda kichik va o'rta biznes sektori barcha kompaniyalarning 97,9 foizini, barcha aktivlarning 53,4 foizini va foydaning 64,3 foizini tashkil qiladi. Rivojlangan mamlakatlarda kichik korxonalarining YaIMga qo'shgan hissasi taxminan 50-60% ni tashkil etadi (Frantsiya, Yaponiya, AQSh va Germaniya), Rossiya Federatsiyasida - taxminan 15%. Frantsiyadagi kichik korxonalar soni taxminan 2,0 million dona, Germaniyada-2,3 million dona, Buyuk Britaniyada - 3,0 million dona, Italiyada - 5,0 million dona, Yaponiyada - 5,7 million dona. (korxonalar umumiy sonining 99%), AQShda - 20 million dona.. Yevropa Ittifoqida kichik biznesning ulushi korxonalarining 99,8 foizini va ish o'rinlarining 85 foizini tashkil etadi⁸⁰.

Bugungi kunda Qoraqalpog'istonda kichik korxonalar soni va ularda ish bilan band bo'lganlar soni bo'yicha ikkita asosiy ma'lumot manbai mavjud.

1-jadval

2017-2023 yillarda Qoraqalpog'istonda kichik korxonalar rivojlantirish dinamikasi

Yil	Kichik korxonalar soni	Ish bilan band bo'lganlar soni	Aylanma (mlrd sum)	Asosiy investitsiyalar Kapital((mlrd sum))
2017	346	1886	18933,8	336,3
2018	388	2199	22610,2	414,4
2019	402	2242	23463,7	453,6
2020	474	2475	26392,6	286,4
2021	589	3859	44124,3	574,6
2022	724	3895	48459,1	664,4
2023	1204	4020	53314,2	936,3

2017-2023 yillar davomida kichik biznes faoliyati natijalari umuman ijobiy. Qoraqalpog'istonda ushbu davrda asosiy ko'rsatkichlarning o'sishi kuzatildi: kichik korxonalar soni, kichik korxonalarda band bo'lganlarning o'rtacha soni, kichik korxonalar aylanmasi va asosiy kapitalga investitsiyalar. 2017-2023 yillar davomida kichik korxonalar soni 1204 ming donaga ko'paydi, asosiy kapitalga investitsiyalar 936 milliard sumni tashkil etdi; 2017-2023 yillar uchun kichik biznes sohasida band bo'lganlar soni 4020 ming kishiga, aylanmasi 53314,2 milliard sumga. kichik biznes 1500 dan ortiq odamni ish bilan ta'minlaydi, ish haqini to'laydi va shu bilan iste'molchilar talabini qo'llab-quvvatlaydi. Asosiy kapitalga investitsiyalarning doimiy ravishda oshib borishi mamlakat va mintaqalarning investitsiya muhitini yaratadi, yangi texnologiyalarning rivojlanishini ta'minlaydi, ko'payadi korxonalarining raqobatbardoshligi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash mumkinki, o'rta korxonalar uchun har bir ishchiga to'g'ri keladigan asosiy kapitalga investitsiyalar qiymati kichik korxonalar uchun ushbu ko'rsatkichdan sezilarli darajada (deyarli ikki baravar) oshadi. O'rta korxonalar kichik biznes va mikro korxonalar qaranganda texnik jihatdan yaxshiroq jihozlangan va shunga mos

⁸⁰ Основные тенденции сферы услуг. Узбекистанский Союз Ученых. -[Электронный ресурс]. — Режим доступа (дата обращения 02.07.2020)

ravishda ishlab chiqarish faoliyatini modernizatsiya qilish va ta'minlash uchun katta xarajatlarni talab qiladi (Шодманов, 2021).

Qoraqalpaqiston iqtisodiyotida kichik biznesning faoliyatini tavsiflash uchun asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarda kichik korxonalarining o'ziga xos og'irliklarini ko'rib chiqamiz.

2-jadval

Kichik korxonalarining (shu jumladan mikrofirmalarning) asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlardagi ulushi, %⁸¹

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023
Xodimlarning o'rtacha soni	21,6	22,6	24,5	24,3
Korxonalar aylanmasi	21,4	24,4	26,6	25,6
Asosiy kapitalga investitsiyalar	7,2	5,5	6,2	6,0
Uzoq muddatli aktivlar	-	21,1	8,3	21,2
Joriy aktivlar	-	37,6	18,1	27,4
Kapital va zaxiralar	-	20,8	10,0	25,9

2020-2023 yillar dinamikasida kichik korxonalarda band bo'lganlar ulushi 21,6 foizdan 24,3 foizga oshdi, ammo bozor iqtisodiyotini rivojlantirish uchun bu ko'rsatkich juda past. Taqqoslash uchun, Yevropadagi band aholining 67,4 foizi kichik biznesda ishlaydi⁸². Shuningdek, 2020-2023 yillar davomida korxonalar aylanmasining 21,4 foizdan 25,6 foizgacha o'sishi kuzatilmoqda. Ammo asosiy kapitalga investitsiyalar ko'rsatkichi pasayish tendentsiyasiga ega. Ta'kidlash joizki, ish bilan band bo'lganlarning o'rtacha soni, korxonalar aylanmasi, asosiy kapitalga investitsiyalar bo'yicha kichik korxonalarining ulushi biroz o'zgargan. Kichik va o'rta biznesning zaif rivojlanishi boshqa mamlakatlar bilan taqqoslashda tasdiqlangan. Agar Qoraqalpaqiston ish bilan band bo'lganlarning ulushi iqtisodiy faol aholining to'rttdan bir qismini tashkil etsa, rivojlangan mamlakatlarda ularning ulushi 50% dan oshadi. Shunga o'xshash holat asosiy kapitalga aylanma va investitsiyalar bo'yicha kuzatilmoqda.

Kichik biznesda mehnat unumdorligining yana bir muammosi past raqobatdir. Raqobatning past darajasi korxonalarni innovatsion faoliyatga undamaydi. Raqobat yo'qligi xaridlar sohasida namoyon bo'ladi: Moliya vazirligining ta'kidlashicha, barcha xaridlarning 96 foizi raqobatbardosh bo'lmagan sharoitlarda amalga oshiriladi (Якушев, 2022).

Bularning barchasi va boshqa omillar Qoraqalpaqistondagi kichik biznesning ko'plab ko'rsatkichlariga ta'sir qiladi. Jahon bozorlaridagi mahsulotlarning raqobatbardoshligi kichik biznesning funktsiyalaridan birini pasaytiradi: eksportga yo'naltirilgan.

Xulosa va takliflar.

Maqolada Qoraqalpaqistondagi kichik biznes faoliyatini tavsiflovchi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar ko'rib chiqildi. Qoraqalpaqistonda tadbirkorlikni rivojlantirish o'z yo'lida ketayotganini va shuning uchun mamlakatimizda xorijiy tajribani to'liq qarzga olishning iloji yo'qligini va bu kerak emasligini tushunish uchun boshqa mamlakatlar bilan taqqoslashlar o'tkazildi. Hukumat taklif qilayotgan inqirozga qarshi choralar inqirozning salbiy oqibatlarini yumshatishga yordam beradi. Inqirozning konstruktiv funktsiyalari, mojaro singari, hokimiyat va biznes hamjamiyati vakillari o'rtasidagi hal qilinmagan qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Inqiroz Qoraqalpaqistonda kichik biznesning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan ma'muriy to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi. Masalan, migranlar uchun sanksiyalarning kiritilishi mehnat unumdorligini oshirishga yordam berdi; pandemiya tufayli yuzaga kelgan 2020 yilgi inqiroz hodisalari 2020 yil oxirigacha ijtimoiy badallar stavkasining

⁸¹ Малый, средний, крупный бизнес в Каракалпакстане: определения, отличия. научная газета, -[Мир и экономика ст-2].

⁸² Малое и среднее предпринимательство в Кааракалпакстане, 2019. -[Мир и экономика ст-8].

pasayishiga yordam berdi. va boshqalar, tuzilmaning o'zgarishi kichik biznes. 2020 yilda butun mamlakat bo'ylab joriy etilgan deb taxmin qilinadi va o'z-o'zini ish bilan ta'minlash holati ilgari "soyada" band bo'lganlarga soyali iqtisodiyotdan chiqib ketishga, mintaqaviy byudjetlarni to'ldirishga va Qoraqalpaqistonda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun yangi joylarni topishga yordam beradi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslangan holda quyidagi xulosa va takliflarni amaliyotga joriy etish mamlakatimizda kichik bizneslar faoliyatini tshkil etish va rivojlantirishga ijobiy ta'sir qiladi, degan fikrdamiz:

- kichik biznesning mamlakat iqtisodiyotidagi rolini aniqlash uchun statistik va uslubiy baholash vositalarini takomillashtirishni taklif qilish mumkin.

- kichik biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni takomillashtirish uchun Qoraqalpaqiston iqtisodiyotida mavjud bo'lgan moliyaviy bo'lmagan va moliyaviy vositalardan foydalangan holda yergilikli va mintaqaviy darajada kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning kelishilgan mexanizmlarini ishlab chiqish kerak.

- kichik biznesni rag'batlantirish tizimi yuqori texnologiyali va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va kengaytirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

- kichik biznesni rivojlantirish uchun sharoit yaratish uchun mintaqaviy darajada kichik biznes infratuzilmasi elementlarini muvofiqlashtirish zarur.

Adabiyotlar/ Литература / Reference:

Гвоздева, О.М. (2020) <https://orcid.org/0000-0002-3960-7067> Развитие субъектов малого бизнеса как предпосылка создания рабочих мест: правовой аспект // Сибирское юридическое обозрение, 2020. [Электронный ресурс] (дата обращения 29.06.)

Мазур, Л.В., Плахов (2015) orcid.org/0000-0001-8627-2311 Роль федеральных налогов в формировании доходной части бюджета. ОрелГИЭТ.

Нестеренко Ю.Н., Протасова Е.А. (2021) <https://orcid.org/0000-0002-7800-8833> Самозанятость в Мире: состояние и потенциал развития // Народонаселение.

Шодманов.М.Р. (2021) <https://orcid.org/0000-0002-8403-3357> Анализ и оценка вклада субъектов малого и среднего предпринимательства в формировании бюджетов территорий // Вестник Каракалпакского университета. Серия 3 Экономика. Экология. [Электронный ресурс].

Якушев, Н.О. (2022) <https://orcid.org/0009-0009-6065-558X> Вклад малого бизнеса в российский экспорт // Вопросы территориального развития.